

Jens K. Jørgensen og K. Hee Andersen (1). Den spæde spiræa dér ligner med sine flagrende blomsterflige et bortsejlende luftskib med viftende lømmetørklæder *Valdemar Rørdam* (2). Når rugen lysner i sin lød, · står den og dufter sødt af mjød. · · Dens duft er sød og honningmild, · men også sælsomt stram og vild. · · Den er på én gang mild og bly · og veg og varm og vild og sky. · · En duft i denne soldags blæst · af svundne dages fryd og fest *K. L. Kristensen* (3). Mjødurtens skummende krus (a), mjødurten blomst er det gærende skum, · der ud af bægeret bruser (b) *Otto C. Fønss* (4). Spiræa ligner kartet uld, · en pudseklud fra paradiset *Cai M. Woel* (5). Dødningsblege mjødukt står · og dufter honningsødt *Aage Laugesen* (6); mjødurten drysser sine hvide blomster · med honningduft ned over hendes kinder *Holger Rørdam* (7). Frøken Nenny, ung og prud, · elsked' mig, da vår sprang ud, · elsked' mig i somrens ild, · mjøduktfin og valmuvild *Sophus Claussen* (8).

K. L. Kristensen, Mjødukt (3).

LITTERATUR: (1) 462 120; (2) 789v 39; (3) 490b 18–20; (4a) 283b 13, b 283c 104; (5) 982d 102; (6) 533 64; (7) 417 nr. 27,1918; (8) 131d 6.

Bibernelle, *Poterium sanguisorba*

25–50 cm høj, kantet stængel, uligefinnede blade og korte, næsten runde aks af små grønne eller rødlige blomster. Vokser især på kalkbund, sjældent.

Bibernelle 1805ff af usikker oprindelse, begyndelsen af 1400-t i formen *pimpinelle* om en skærmpilante (s. 290) med lignende blade; i ældre litteratur er *bibernellen* ofte forvekslet eller sammenblandet med skærmpilanten og kvæsurt (omtalt nedenfor). *Hårknop* 1793–95 konstrueret navn efter det penselformede støvfang, *blodstiller* 1795, *blodstillende bibernelle* 1806ff, anvendt (herhjemme?) som styptikum (1).

Simon Paulli 1648,107: kan anvendes mod »flod, blodflod og alt for strenge tider« (menses), nogle mener endog, at det er nok at holde planten i hånden, til den bliver varm. Den tørrede plante anvendes kogt eller som pulver mod kræft, den knuste drysses på snitsår i hænderne. »Om sommeren, når den er grøn, plejer de, som gerne drikker vin, at misbruge samme urt, idet de ... kommer den i vinen og navnlig den røde for at gøre den velsmagende og køle den«, men

der advares, drikken nydt til overmål kan give »stor hovedværk og ølsyge« næste dag.

Sættes med syv andre planter på brændevin mod bl.a. feber (1600-t), rødderne indgår i vin-eller urtevand mod blæresten (o. 1700) (2). Er blevet anbefalet til garvning og bladene som salat (1806; 3), de unge blade kan bruges som krydderi i salat og suppe, med andre krydderurter i sauce (4).

LITTERATUR: (1) 689 2,334f; (2) 488o 189,281 sml. 248; (3) 398 1806,846f; (4) 480 15.

Kvæsurt, *Sanguisorba officinalis*

minder om *bibernellen*, men er højere (30–90 cm) og blomsterne er samlet i et ovalt mørkerødt aks. Meget sjældent, findes i nogle få jyske moser og enge samt et sted i NSjælland.

Navnet gjaldt oprindeligt (fra begyndelsen af 1400-t) skærmpilanten *pimpinelle* (se s. 290) og er vel overført til kvæsurt med lignende blade og samme anvendelse som sammensnerpende og blodstillende lægemiddel, jf. *blodurt* 1672–1916 (1). Afkog drikkes mod nyresten og blodgang = dysenteri (2). Kvæsurt (?) var god mod forstoppelse, brystmerter og brandsår (ØMøn; 3). – En ko med blodig urin indgives finskåret kvæsurt i øl (1757; 4); kvæsurt nævnes blandt råd for kvægets lungesyge (5).

Roden kunne bruges til garvning; planten blev undertiden sat på brændevin for at give den en krydret smag, bladene var anvendelige som salat (1).

LITTERATUR: (1) 689 2,534; 739 1,1796,634; 398 1806,142; (2) 718 1837,152; (3) 161 1906/23:625; (4) 929 142; (5) 83 154.

Agermåne, *Agrimonia eupatoria*

De 30–80 cm høje og ranke stængler har mellembrudt finnedede blade, småbladenes underside er gråladden; de små gule og vellugtende blomster sidder i en lang akslignende klase, nøddfrugten med det blivende bæger har en krans af hagebørster. Almindelig ved veje og gærder.

Agermåne o. 1300ff (aghermonæ) omtydtes af det latinske slægtsnavn, o. 1450 *agermonie*, 1533 *agermønje*, o. 1700 *agrimoni*. *Borwarth* o. 1450, forleddet beslægtet med *burre*; *brudurt* 1520 planter var sårlægende, se nedenfor; *kattestjert* (= -hale) 1688–1796, *svinerumpe* 1688–1793;

teurt og kongeteurt Århuseggen o. 1870; præste- eller *degnelys* Falster o. 1870, *slangeurt* Ager- sø, blev allerede i oldtiden anbefalet mod slan- gebid. De vedhæftende frugter: *degnelus* Falster o. 1870, *lus* VFyn, *præstelus* SSjælland, Falster, Bornholm, *hundelopper*, *stubnasser* og *smågrise* Lolland, sidste navn efter frugternes placering på stænglen som smågrise langs soens mave, sml. konval bd. 1.

LITTERATUR: 689 1,35-37.

LÆGEMIDLER

Harpestræng-afskrifter o. 1300 (1) (gælder rime- ligvis denne plante): renser leveren og stiller dens smerter, løser det tilstoppede; lægges knust og blandet med svinefedt på gamle sår; anvendes for feber, koldfeber (malaria); koges med eddike til drik mod forstoppelse (i hjer- tet?), fordriver indvortes blegner og bylder; vandafkog tjener til hovedvask for urenhed, skab; planten er smertestillende, mildner som drik smerter i brystet.

1400-t: i februar spises agermåne og sellerifrø som værn mod sygdomme; knuses og blandes med honning og gedemælk til indgnidning for hovedpine; bladene indgår i omslag på værk, i febermiddel og råd for lungelidelser; mælke- kokt drikkes mod hoste; spises med mad for mildlidelser; hele plantens saft (også frøenes) drikkes mod maveonde, vandafkog for blære- smerter; vorter gnides med planten knust i ed- dike; saften er bestanddel af middel for skab og skurv; den knuste urt strøet på affaldne negle får dem til atter at gro ud; på syge øjne lægges knust agermåne, »blåt øje« behandles med agermåne og æggehvite; saften smøres på kræftsår; indgår i sårmiddel (2). Eddikeafkog drikkes for at fjerne indvortes blegner, vandaf- kog mildner brystmerter, bruges til badning af skab og urenhed i hovedet (3). Er bestanddel af øjensalve; afkog i gammelt øl og tilsat bæver- gejl drikkes for epilepsi (4).

Christiern Pedersen 1533: saften blandet med destilleret vand af syre (Rumex) drikkes mod pest (86a), vinafkog for koldfeber = malaria (88b), blandes i mad eller drik for mildlidelser (30), saften indtages for bid af giftslange (85a), på bylder og sår strøs den knuste plante, evt. blandet med »hulurt«, patienten skal drikke et vin- eller ølafkog (81b), for kræft spises tørret agermåne i den daglige mad, eller den pulveri- serede plante strøs på såret (81b).

Henrik Smid 1546ff (5): vinafkog drikkes for at åbne tilstoppet lever og modvirker tarmvrid;

destilleret vand af planten stiller hoste, uddriver »spytten eller skarnet« samt gulsot; god til pati- enter med koldesyge (malaria), dræber ind- voldsorm. Bladene knust med fedt lægges på hugsår, grødomslag af urten kogt med hvede- klid i vin på lem gået af led, nogle bruger urten stegt i eddike og smør; destilleret vand af plan- ten tjener til badning af bylder og sår i munden. Simon Paulli 1648, 157: lægerne giver en sirup eller et dekokt af agermåne for tilstoppet lever, eller urten kogt med vin eller vand lægges i pose på højre kropsside. Planten indgår i sår- drikke, hvilket »er så almindeligt og bekendt, at enhver véd at tale derom«. Blandes i urteaf- kog til drik mod syfilis. Vejfarende, som går langt, bør tage fodbad i udtræk af urten; kogt med roden af alant (bd. 4) kan den bruges til badning af frost i hænder og fødder, destilleret vand af planten til mundskylning for bylder og sår. Man bør i februar måned blande agermåne i sin drik (1632; 6).

Planten holdes i munden for tandpine, eller munden skylles med afkog af agermåne og jern- urt (1700-t; 7). Blandes med svovl og malurt i ølafkog til drik for værk (8).

Indgik i te for svindsot = tb (9), en te af blade og blomster drikkes mod leverforstoppelse (10); koges med alantrod til drik mod blodgang = dysenteri (11). Agermåne har opløsende og sveddrivende egenskaber (12), blomsterne spist virker sveddrivende (11). Agermåne er »en yper- lig urt for lungen« (13), te af agermåne, ærenpris og peberrod drikkes mod hoste (14). Dekokt anbringes på hævede kvindebryster (15), bruges til badning af frost (11), eller hænder og fødder gnides med brændevinsudtræk af ager- måne tilsat terpentolinolie (16); mundsår skylles med ølafkog af agermåne, brunelle og jordbær- blade (14), dekokt af agermåne, byg, sukker og morbær til gurgling af øm hals, det forfrisker tænderne og tandkødet under angreb af skørbug (11). Knust agermåne lægges på vorter (14). Urten er anført i farmakopeen 1772.

»Aggermand« (agermåne?) nævnes blandt råd for kvægets ondartede lungesyge, »kongekrud« (denne plante?) i middel for hestens snive (17).

Blomsternes duft, især mod regn, anses af nogle for at være skadelig (12).

LITTERATUR: (1) 343 7,122 jf. 280; (2) 15 6,14f, 28,39f,50,53f,58,62,73,77,91f,97,99; (3) 348c 127; (4) 348b 45,52; (5) 841 1577,68; (6) 1004 10; (7) 902i 31 (1619); 665g 60 og 665e 85 (1688); (8) 488o 211;

(9) 488o 195 sml. 294; (10) 32 49; (11) 718 1838, 212f; (12) 398 1806,458 og 1821,527; (13) 834 38; (14) 488o 139,176,210; (15) 217 1807,13; (16) 1008 4,1916,531; (17) 83 51,154.

ANDEN ANVENDELSE

Tørret agermåne hængt i øl forhindrer, at det bliver surt (1632; 1).

Der farves mørkegul med blomster og stængler (2). Planten kan benyttes til garvning (3). Blomsterne giver en velsmagende te (4), jf. navne s. 174, som sådan anvendt på Avernakø (5). Planten kan bruges som staldfoder til får (6).

LITTERATUR: (1) 1004 93f; (2) 258 1944,13 (1743); 576 4,1799,400; 718 1838,212f; (3) 398 1806,458; 718 1838,212f; (4) 1008 4,1916,600 (1770), 783b o. 1870; (5) 634 12205; (6) 718 1838,212f.

Asta havde plukket et langt blomsteraks med små bleggule kroner og rakte det hen til hende: – Lugt engang! Emilie snusede: – Citron – næ-æ, nej, citronsodavand; det læsker ligefrem, bare lugten *Ellen Raae*.

LITTERATUR: 735 69.

Løvefod, *Alchemilla*

ALMINDELIG LØVEFOD, *Alchemilla arvensis*; en lav plante med nyreformede, håndlappede og takkede blade, der efter dug og regn bærer vanddråber i hulheden; de små gulgrønne blomster danner en rundagtig til flad top. Alm. på enge, marker, gårde, i skove.

Løvefod 1546ff vel fordi bladets omrids kan minde om aftrykket af en løvepote; *sinua*, *sid-owen* o. 1450, *synav* 1546 – fra tysk *sin* = altid, og *tau* = dug. *Mariekåbe* 1769ff er oprindeligt et norsk navn, *fruekåbe* og *Vor Frues kåbe* Ringkøbingegenen o. 1870: det noget foldede blad blev sammenlignet med kappen, som jomfru Marie ofte afbildes med, desuden er bladene ligesom vandskyende. *Jakobs blomster* og *Jakobs drøm* SFyn o. 1880 med ukendt betydning (1).

Færøerne: *marriustakkur*, se *gøgeurt* bd. 1, *sjeyskøre* o. 1780ff, første led = bladlapperne, sidste led 'skære'; *mikilskøra*, *mikkjalsskøra* 1800ff til *Alchemilla alpina*, uvis oprindelse (2). – Grønland: *kuanisak* (3).

LITTERATUR: (1) 689 1,47f sml. 3,819; (2) 751 114,119,154 sml. 224; (3) 521 212.

LÆGEMIDLER

Kvinden, som ikke bliver gravid på grund af tilstoppede årer, skal drikke vinafkog af planten (slutningen af 1400-t; 1), den indgik i et plaster (2).

Vindekokt eller destilleret vand af planten drikkes for indvortes sår; bladene eller destillatet som omslag på hede hævelser; urt og rod bruges i sårdrink, plastre og salver (1546ff; 3). Er særlig god til at læge sår: indvortes som drik og udvortes som omslag, »thi den gør blodet tykt«, stiller for voldsom menstruation (1648; 4). Anvendes mod brystsvaghed (1743; 5), vand eller vinafkog eller den pulveriserede plante indtages for at sammentrække, hele og stoppe; indgår i det grønne defensivplaster (1761; 6). Planten har sammensnerpende, styrkende og blodstillende egenskaber (o. 1800; 7).

Alm. løvefod (urten) anføres i farmakopeen 1772.

Løvefod er bestanddel af middel for hestens indre sygdomme, »mandelurt« (løvefod?) i råd for dens lunge- og leverlidelser, rødderne blandes med rødder af bønneurt og hassel til vask af dens sår, bylder etc. (8).

Færøerne: almindelig løvefod renser og læger gamle sår, varmt omslag af bygmelsgrød kogt med bladene lægges på diegivende kvindes betændte bryster (9); *Alchemilla alpina* er anvendt for hævelser i brystet og halskirtler (10).

LITTERATUR: (1) 348b 100; (2) 637 1925,134; (3) 841 1577,68; (4) 697 15; (5) 258 1937,99; (6) 696 39; (7) 739 1,1796,647; 398 1806,146; (8) 83 59,63, 119; (9) 518 1800, 182; 739 1796,647; (10) 398 1806,146 og 1821,174f.

ANDEN ANVENDELSE

Alm. løvefod blev anvendt i garverier, den farver alunbejset tøj lyst olivengrønt (1), giver en gulbrun farve (2), kan bruges til farvning af gult og gulgrønt (3). Man bør om foråret spise planten som kål eller salat (o. 1800; 1,2).

På Færøerne benyttes planten alene eller blandet med tang, djævelsbid og vejbred til grøntfarvning (o. 1780–1800; 4). Bladene folder sig mod ondt vejr sammen som en vifte (5).

LITTERATUR: (1) 738 1,1796,647; (2) 398 1806, 146; (3) 946 7, 13; (4) 873 149; 518 1800,227; (5) 518 182.

PROSA OG POESI

Løvefod breder sine grønne vifter i græsset *Ingeborg Raunkjær* (1), den [står] stolt og strå-